Nicolaj Lavrentius Feilberg.

Præst i Ullerup 1847—48; 1850—64.

Af P. Andresen †.*)

Da den prøjsiske general August von Goeben i 1864 red ind i Ullerup præstegård for der at indkvartere sig med sin stab, mødte han her en mand, der skulde få afgørende betydning for hans syn på den slesvigholstenske rejsning og krigen imod Danmark — det var præsten Nicolaj Lavrentius Feilberg.

Pastor Feilberg var søn af justitsraad Henning Frederik Feilberg, chef for nationalbankens lånefag, og hustru Lovise f. Brummer. Han blev født i Dyrkøb ved Frue Kirke i året 1806. Om korrekt eller ikke fortælles det, at faderen under bombardementet i 1807 lod sin familie og ejendele flytte over i nationalbankens brandfri kælder, ved hvilken lejlighed den lille etåarige dreng blev båret derover i sin vugge. Ved ankomsten til kælderen fandt man en granatstump i vuggen, som uden at skade barnet havde lagt sig til hvile der. Feilberg skulde altså allerede da have fået en slags indvielse til al den uro og krigstummel, han blev udsat for sit liv igennem.

*) Stoffet til denne Levnedstegning forelaa efter P. Andresens Død i Form af Notitser og Brudstykker, som han ikke havde naaet at faa arbejdet sammen. Hans Søn Sune Andresen har lagt sidste Haand paa Arbejdet og givet det den Form, det her fremsættes i. Red.

Ti Feilbergs dage fik nok af uro. I Vester Vedsted, hvor han var præst fra 1838 til 47, oplevede han begivenheder af både indre og ydre art, der ikke kunde undlade at gøre sit særlige indtryk på ham — t. eks.: stormfloden 1839, hvor vesterhavsbølgen slog op mod præstegården, og kirketårnets brand i 1845. Da han kørte sit sidste flyttelæs ind i Ullerup præstegård, dundrede kanonerne ved Bov. Fra 24. 9. 47 til 13. 10. 48 var han i Ullerup, blev så jaget af gendarmmer, men kom dog væk ved trofaste sognefolks hjælp, og måtte vige pladsen for den slesvigholstenske præst Petersen, som alsiske bønder ligefrem havde smidt ud af Notmark præstegård. 1849 var han midlertidig præst i Asserballe på Als; efter Fredericiaslaget konstitueret feltpræst ved lasarettet i Odense. Den 7. 1. 1850 blev han atter præst i Ullerup, afskediget og udvist af prøjserne den 4. 8. 64 med 3 døgns varsel.

Ro fik Feilberg først i den sidste halvdel af sit liv. I Kirkehelsinge på Sjælland, hvor han fik præstekald 1865, blev han i 18 år, til han søgte sin afsked som 77 årig mand i 1883. Efter den tid og til sin død 1899 levede han i København som emeritus.

Feilbergs hjem lå iøvrigt i hans barneår på Blegedammene (den 9'de) — i nærheden af nuværende Fredensgade. En tid gik han her i Blegdamsskolen, men flyttedes snart over i Borgerdydskolen, hvor han sad på skolebænken sammen med den senere så navnkundige tonedigter J. P. E. Hartmann. Disse to mænd blev, da Borgerdydskolen i maj 1887 holdt sit 100 års jubilæum, indbudt særskilt som de to ældste dalevende af skolens elever. Feilberg holdt ved den lejlighed en tale, der ved sit indhold, sit stærke personlige præg og sin forskellighed fra de øvrige festta-

ler gjorde et dybt og varigt indtryk på de forsamlede. En af skolens ældste lærere huskede endnu i 1924 det indtryk, talen havde gjort og den hele situation: den gamle raske præst, hvis tale faldt så stærkt og djærvt.

I Borgerdydskolen fik Feilberg den myndige og strikse Mikael Nielsen (også Søren Kierkegårds lærer) til rektor og opnåede under ham førstekaraktter til alle prøver ligesom også til embedseksamen, som han tog 1828.

1829 blev Feilberg adjunkt ved Frederiksborg lærde skole under rektor, professor Bendtsen. Her giftede han sig den 2. 9. 1830 med Conradine Købke, datter af bagermester Købke i Kastellet og søster til den kendte kunstmaler Christen Købke.

I Hillerød fandt Feilberg og særlig fru Conradine en god omgangskreds. I det dramatiske selskab »Valeria« spillede de komedie til stor moro. Feilberg fortæller selv, at folk morede sig meget over ham, fordi han altid i sine roller kun spillede sig selv, medens fru Conradine var en af de bærende kræfter i selskabet.

Fra Hillerød flyttede Feilbergs den 31. 1. 1834 til Alslev-Hostrup i Ribe stift som præstefolk, og den 16. 10. 38 til Vester Vedsted i samme stift. Fra Alslev kunde Feilberg berette følgende bedømmelse, som han der havde hørt om sig selv: »Den nye præst hedder Feilbjerg, og det passer helt godt, -bjerg passer, fordi han er høj og velvoksen, og han er et så fejl, for han messer som et orreværk og præker som en prokurator.«

I Vester Vedsted mellem de jyske vesteregnsbønder, der levede livet i hengiven barnetro på Gud, fik

Feilberg det religiøse gennembrud, der senere prægede ham i hans virke, både her, i Ullerup og i Kirkehelsinge.

Her kom Feilberg i forbindelse med bønderne; det danske og det djærve kom op i ham, og han viste en egen evne til — trods sin københavnske fødsel og opdragelse — at gå ind til bønderne så at sige med træsko på.

Medens han var præst her, døde pastor Warming på Manø (fader til den berømte botaniker Eugenius W.). Feilberg tog derover i vakancen, og vejr og vinter gjorde opholdet langt. Om aftenen dansede de unge piger og karle på omgang i gårdene. I forstuen stod en flaske brændevin, nogle glas og en spand vand med en øse i. Det var hele opvartningen. Feilberg lærte dem at synge muntre viser, danske sange, folkeviser og salmer. De var begejstrede, han måtte stadig synge for dem. Da han endelig ved ebbe skulde køres den ene mil over til fastlandet, fulgte alle øens folk ham til stranden og bad ham synge igen. Den velvillige præst stod da ved strandkanten og sang endnu et par sange til afsked.

Manøboerne var blevet oplivede for alvor.

Det var af hensyn til fru Conradines helbred, at Feilberg søgte bort fra det barske Vestjylland til mildere, østligere strøg. I Vester Vedsted var han kommet på kant med avtoriteterne. Embedsskrivelser affattet på tysk, som blev ham tilstillet, lod han ubesvarede, han var med i oprettelsen af Rødding højskole og medlem af foreningen til det danske sprogs bevarelse. Af disse grunde var han blevet anklaget for Christian den VIII som et uroligt hovede, som man måtte holde øje med. Men i 1847 traf kongen på Fov

Feilberg, hvem han tidligere flere gange havde talt med. Majestæten fik da ved en samtale en ganske anden mening, og Feilberg blev kaldet til Ullerup.

Medens kanonerne tordnede ved Bov og varslede en ny urolig tid over Danmark, kørte Feilberg sit sidste flyttelæs ind i Ullerup præstegård. Det var nye forhold, han kom til, andre folk, et sogn, hvor han skulde få så svær en prøvelse for sit danske sindelag, sit djærve, utilslørede væsen.

Folkene i Sundeved er intelligente og livlige, skarptseende overfor alle enkeltheder og sikre iagttagere. De taler meget, fortæller godt, har megen praktisk sans og er fremskridtsfolk af gammel dato. De har megen retssans. Mange er enspændernaturer og har nogen tilbøjelighed til stejlhed. De er karakterfolk, men ellers en hyggelig og munter befolkning, der ler meget.

I sine første breve fra Ullerup klager Feilberg over sognefolkene. De er naturalister, og der er mangel på national foretagsomhed; men i alle de følgende breve må man i Ullerup sogn være meget tilfreds med den omtale, man får. Han nævner en mængde personer og omtaler mange med agtelse og hengivenhed. Den 23. maj 1864 skriver han om sundevedboerne, at de har kun een tro og eet håb og udtaler det i enhver samtale i ordene: »Vi ere danske og ville med Guds hjælp vedblive at være det.«

Som præst og menneske var Feilberg afholdt i Ullerup. Han vandrede flittigt omkring i hjemmene og kunde tale om alt. Han sang smukt og elskede sang og indførte overalt i hjemmene både salmer og nye folkesange. Den megen sang i Ullerup, der er kendt viden om, er grundlagt af ham. Da min fader

var en dygtig sanger, kom Feilberg, fruén og tante Nona¹⁾ — den niende i rækken af Feilbergs søskende — ofte over i gården om aftenen for at synge. De var livlige og underholdende alle tre, og tante Nona spillede violin, så de var ikke længe om at lære en ny tone.

Feilberg følte sig hjemme mellem befolkningen. Der kunde næppe tænkes en præst, der ved sin praktiske tankegang, alsidige interesse, store hjælpsomhed, mandige holdning, fromme bøn og alvorlige forkyndelse, passede bedre der end han. Han groede fast i egnen og sognet og nærrede lige til det sidste håb om at blive i sin »kære, uforglemmelige menighed« i Ullerup.

En uvurderlig hjælp, en trofast støtte i sin gærning og i sit forhold til befolkningen havde Feilberg i sin hustru Conradine, ligesom hun også nærmest var den, der gav hjemmet præg og skabte hygge midt i børnenes flok. I »Jul i Præstegården«²⁾, fortæller H. F. Feilberg om sin syge moder Conradine, der juleaften, når klokkerne i kirken begyndte at kime, samlede børnene om sin seng og fortalte dem æventyret om paradishaven og julens minder. I den sindrige, smukke fortælling mærkedes alvoren, og den poetiske luftning, der var over ordene, greb børnene, så deres øjne hang ved hendes læber, og de aldrig blev trætte af at høre.

¹⁾ Tante Nona giftede sig som 40 årig med toldforvalter Brun fra Assens. Brylluppet stod i Ullerup, og kirken var rigt pyntet og oplyst. Sligt var en festlig nyhed, og mange overværede højtideligheden. Tante Nona fik flere stedbørn, deriblandt den kendte journalist og forfatter Carl Brun, der har skrevet et større værk om København.

²⁾ H. F. Feilberg: Jul I.

Fru Conradine var — ligesom sin broder den kendte kunstmaler — en udpræget dansk natur. Hun lod det stadig skinne igennem, og da hendes mand var en ivrig national, lyste det danske sindelag sjældent kraftigt ud fra Ullerup præstegård i de dage. Formanden i embedet stiftsprovst Meyer førte i en årrække et sørgeligt husliv, i hvert fald i de 7 år han var apoplektisk og sad lænket til en stol. Han brugte ofte det tyske sprog; men med Feilberg og Conradine blev præstegården bevidst dansk, og dansk åndsliv holdt sit indtog i sognet.

Fru Conradine var en elskelig kvinde from, god og tålmodig og en sjælden øm moder. Hun var meget afholdt af alle i sognet, og hendes billede hænger endnu i en del hjem i Ullerup sogn. Desværre var hun ofte syg og sengeliggende, skrøbelig af helbred ligesom kunstneren. Det menes dog, at det for en del kom af en forkert behandling efter en barnefødsel og underlivssygdom. Da hun døde i Ullerup 1856, var følget stort, og alle var vemodige, og mange kvinder savnede hende meget. Jo ældre Feilberg blev, des mere forstod han, hvilken herlig og usædvanlig kvinde hans første hustru havde været.

Feilberg giftede sig igen med Bolette Rørdam. Let var det ikke at blive præstekone efter Conradine. Bolette Rørdam var ud af den kendte Rørdam slægt, søster til præsten Peter Rørdam i Lyngby. Hun var ikke så lidt aristokratisk, men en overmåde dygtig husmoder, energisk og styrende, sparsommelig uden at være kneben. De mange børnebørn, der senere hen i ferierne søgte til det gamle præstehjem, befandt sig udmærket under hendes myndige ledelse; men bønderne mente, at præstegården nu blev lidt for fin.

Hos Bolette Rørdam må man da også søge forklaringen på, at hjemmet blev et andet efter fru Conradines død, ikke så udpræget i de 7 år i Ullerup som senere i Kirkehelsinge. Fru Bolette satte pris på selskabelighed, og hjemmet var gæstfrit, men det var mest omegnens honoratiores, der samledes i præstegården, bønderne kom der sjældent. Da Feilberg kom til Kirkehelsinge, var han lige ved de 60, og i den alder er det da også ret sjældent, at en mand opdyrker nyt land. Han længtes tilbage til sin menighed i Ullerup — hans manddoms tid. I en årrække vedblev han at skrive sammen med de ældre folk i Ullerup og fulgte dem alle med deltagelse hele livet igennem, ligesom enkelte hjemme fra f. eks. P. Jessen (konsulenten) og Johan Andresen tjente hos ham i Kirkehelsinge.

Da Feilberg var mine forældres ven og præst i de gode dage og havde døbt mig og mine tre ældste søskende, søgte jeg ham i København først i 80erne. Han boede langt ude på Blegdamsvejen. På gangdøren ud imod vejen var fastskruet en stor porcelænsplade med navn: N. L. Feilberg, pastor emeritus. Husholdersken lukkede op, gik ind, lod døren stå åben og sagde temmelig højt: »Der er en herre, der vil tale med dem«. »Er det en tigger?« hørte jeg ham sige. — Han har nok gjort visse erfaringer — tænkte jeg — og er endnu den gamle realist.

Han var en gammel mand dengang, sad i sin store lænestol og bar på hovedet den kendte sorte kalot med de tre spidser. Han havde et åbent ansigt og store træk. Hænderne holdt han over brystet, kun en enkelt gang viskede han en rindende tåre fra øjnene. Han fortalte livligt, holdt hænderne rolige, men bevægede

benene ivrigt, når han talte. Han kunde fortælle om min moder, der døde 1862, om fader og naboerne Mathias Petersen og Peter Iversen. Han vilde høre om alle de andre, især Hans Kjærs i Blans, Asmus Asmussen i Avnbøl, Christiansens på Philipsborg og mange andre.

Ullerup præstegård ligger nordligst i byen ved vejen til Blans, fornemt for sig selv midt i gårdens store tilliggende, inde i en dejlig park, som Feilberg har grundlagt. Han var kendt som havemand, også fra de andre præstegårde han har haft. Han sagde lejlighedsvis om sig selv, at han havde ikke studeret jura, politik, militærvæsen, landvæsen, teologi o. s. v. og dette må jo så være rigtigt; teolog og strategiker var han f. eks. ikke, men han kunde alligevel i timevis forhandle alle disse sager med fagmænd og ikke alene holde dem til ilden, men hans indlæg virkede ofte overraskende. Han læste meget og fik noget ud af det og fulgte kirkelivets udvikling her i landet i alle dets forgreninger.

Han havde indsigt i mange ting, en klar forstand, der kunde vælge og vrage og stille alt på rette plads, en begavet mand, en sjælden helstøbt personlighed, en fast og bestemt karakter, der gjorde indtryk og indgød tillid overalt, hvor han kom. Han var i sin ungdom en myndig mand, der førte an. Da hans søn den senere kendte præst og videnskabsmand H. F. Feilberg, Askov, som ung præst var på en studierejse i Skotland og indstillet på at blive der i længere tid, skrev faderen til ham, at han skulde komme hjem og holde prøveprædiken i Læk, da det var et embede for ham. Han rejste straks hjem — så vant var han til at bøje sig efter faderens ønsker.

Hans børn sagde om ham, at han var frygtløs overfor under- og overordnede, djærv og fuldstændig usnobbet, men han var tillige en god, kærlig fader, en hjælpsom og from præst, afholdt hvor han færdes. Han var mild og forstaaende, forstod at indgyde mod og bringe trøst, hvor det i trange stunder kunde tiltrænges.

Pastor Bülow skulde 1858 holde prøveprædiker i Dybbøl. I treårskrigen var han frivillig med som faderens ordonnansofficer. Da de i 49 holdt sammen til hest på Dybbølbjerg, sagde generalen: »Gid du kunde blive præst der.« »Ja, men det er umuligt.« »Hvad ved du? Gud råder for det og ikke du, min dreng.«

Pastor Bülow kom lige fra Sandbjerg slot, hvor hans fader lå for døden, og skulde prædike sammen med diakonus, Christian Krog-Meyer fra Sottrup, en afholdt præst, og pastor Bang i Asserballe, en begavet og afholdt taler. Bülow var forknytt. »Før valget stod jeg i præstegårdens havestue i den store forsamling — og så ud i den skønne have, da kom den mig ukendte præst N. L. Feilberg fra Ullerup — slog mig på skulderen og sagde: »Ser De ud i Deres præstehave?« »Ja, Gud hjælpe mig«, svarede jeg helt benauet. »Ja, det forstår sig, Gud skal hjælpe, om det skal blive Deres have.« Denne udtalelse af denne fromme, frejdige og kærlige mand borttog al min frygt, og lod mig lade alt bero på Gud faders vilje«. ¹⁾

Feilberg var i sin færd en modig mand. Da han midt under krigen i 64 begravede Kristian Nissen fra Lundsgårds mark, dundrede kanonerne fra Broager.

¹⁾ F. R. Bülow: Erindringer fra livet i Dybbøl 1858—60. (Musæum 1896.).

Kirkegaarden ligger midt i byen, han talte ved graven og begyndte saaledes: »Mine venner, præsterne banker paa Als's port. Om de kommer ind er uvist, men når enker og faderløse banker paa himlens port, er det vist, at vorherre lukker op — —.«

Da den indsatte slesvigholstenske provst Godt den 14. maj 64 forhørte ham i Ullerup præstegård om hans sindelag, forefaldt der følgende ordskifte. Provsten: »Maa jeg bede Dem fremføre Deres politiske betragtninger angående Slesvig«. Feilberg: »Jeg forstår mig ikke på politik, har aldrig studeret statsret«. »De er dog vel dansksindet?« »Ganske som mine sognefolk og andre gode slesvigere«. »Men De har jo søgt at påvirke dem og fået nogle til at være dansksindede i samme forstand som De — en danskfødt mand — er det selv«. »Tværtimod, hr. provst. Under 25 års ophold i Nordslesvig er jeg således påvirket af den herskende tankegang og hele folkelighed, at jeg er bleven en ægte dansk slesviger. Selv har jo provsten erfaret i forrige krig, da De var præst i Felsted, at bondestanden her ikke lader sig paavirke af præster. De vandt jo ikke en sjæl for hertugen og Slesvig-Holsten, men mistede blot deres tidligere yndest og agtelse.« — — — — — »Nu —. Jeg hører, de bagtaler præstiske officerer og stræber at mistænkeliggøre civilregeringen, som vilde den byde, hvad der strider mod Guds bud«. »Nej — det var langtfra hensigten«, og — forhøret var hermed til ende.

Feilberg var således en uforfærdet mand. Da han var kommen til Ullerup i 1848, tog han en dag til Ribe for at ordne enkelte sager i Vester Vedsted. Det var dagen efter slaget ved Slesvig. I Ribe var

man på tæerne. I Sønderportsgade havde man lavet barikader af kasser, porte og en stor bræddevæg med skydeskår. »Borgerskabet vilde kæmpe til sidste mand for den gamle stad og om nødvendigt overlade byen som en rygende ruin«. »Jeg kom i min naivitet til at sige«, fortalte Feilberg mig under mit besøg hos ham: »Hvis nu fjenderne har en kanon med, hvad så med plankeværket«? Men det skulde jeg ikke have sagt, borgerne blev både vrede og hid-sige og råbte: »Her er en, der tvivler, en forræder, en præst uden tro«. Jeg havde stort besvær med at slippe fri for ubehageligheder og var nær bleven kørt baglænds ud af byen den dag. Jeg skal sige dem, Andresen, jeg havde en slags forstand på, hvordan det vilde gå en sådan by. Intet er værre, overfor angribende militær, end slige civile befæstninger, og de fleste vilde jo smide våbnene og rende deres vej. Men i de dage maatte man ikke tvivle. Alle mennesker var saa stærke i troen, at de helt havde mistet al forstand på at dømme fornuftigt om alvorlige forhold. Det kunde jeg nævne mange eksempler på.

En søndag under treårskrigen, da pastor Feilberg stod og prædikede i Ullerup kirke, saa »e kulgrave« (graveren), at der holdt en dansk adjutant til hest ved det ene vindue. Da graveren kom derud, bød adjutanten ham hente præsten. Feilberg afbrød sin prædiken, gik ud og fik melding om, at staben meget ønskede hans hjælp til at få at vide, hvilke forbundstropper der lå vestlig for Ullerup sogn. Da præsten havde fuldendt sin prædiken, og gudstjenersten var forbi, fik han det lavet således, at han kom til at følges alene med Jørgen Lorentzen fra Ullerup mark. Han var snild, uforfærdet og kunde klare sig

sprogligt. Feilberg meddelte Jørgen sagen og spurgte ham, om han kunde tænke sig at indlade sig paa æventyret. »Ja«, sagde Jørgen, »det vel æ nok, men hvordan?« »Jo«, svarede præsten, »en hannoveransk oberst har glemt et uldent sengetæppe i præstegården. Med det under armen spørger du dig frem til den hannoveranske afdeling«. »Men æ det et bedst«, spurgte Jørgen, »å ha en stoe, skarp brødkniv mæ«. »Jo«, svarede præsten, »det er en betryggelse at være bevæbnet«. Jørgen blev udrustet og kom snart afsted. Han var ikke længe om at få opsnust, at hannoveranerne lå i Felstedskov. Hvad enten han nu gik ad Åbenrå eller Flensborg fjord til, blev han vist tilbage, da Felstedskov omtrent ligger midtvejen. Henimod aften kom han tilbage med nøjagtig underretning om, hvor afdelingerne lå, og hvor mange der var, så en rytter kunde afsendes til staben på Als samme aften.

Under krigen 1864 sad engang nogle tyske officerer ved middagsbordet i Ullerup præstegård. Da de brugte nedsættende ord om den danske konge, rejste Feilberg sig, slog i bordet og sagde: »Den, der taler således om min konge, kalder jeg en slubbet«, (nenne ich einen schuft). Der blev tavshed, og officererne skammede sig.

Feilberg viste sig under alle farer og alle prøvelser, han under krigen blev stillet overfor, som en personlighed, en dansk og djærv mand med en stærk vilje.

Feilberg havde en stor gård, som han drev fortrinligt. Han var ivrig landmand. Han foreholdt bønderne fremskridt, og det var ham, der gjorde, at landmænd hjemme fik begyndt ved den rigtige

ende, således at grundforbedring og jordkultur kom først. Gårdmændene Jens Andresen og Peder Jessen fik han til at dræne, og da det første Forsøg var gjort, blev det planmæssigt gennemført før 64. Han tjente sikkert ikke lidt som præst i Ullerup, og det var godt, thi han var rundhaandet og lod daleren springe, hvor det var nødvendigt. Den 8. maj 64 brændte Hans Schmidts gård i Avnbøl ved en Soldats Uforsigtighed. En Soldat, samt mange geværer, tornystre og alt, hvad Familien ejede, brændte. Da Feilberg kom derover, gav han manden en engelsk so, konen en opbyggelsesbog og hver af tjenestefolkene 4 rigsdaler. Han var realist, og forstod hvad der tiltrængtes i ethvert givet Tilfælde.

En af de mærkeligste ævner hos ham var hans folkelige tilpasningsæвне. Bondekulturens forhold, tankegang og indhold rettede han ikke på, tvert imod, han gik helt op i egnens væsen og tankegang. Ikke ved studium, men helt umiddelbart var han folklorist og gik derfor sikkert ud og ind hos sine sognefolk. I brevene fra Ullerup præstegård kan jeg se, at både ord og tankegang er sundevedsk. Således og uden større afvigelser vilde en sundevedboer have tænkt, skrevet og taget på sagerne i 1864. Unægtelig en mærkelig egenskab hos en indfødt københavnsk akademiker, der var opvokset i helt andre kredse. Men ævnen til helt at assimilere sig med de daglige omgivelser havde denne særprægede mand. Pastor Feilberg var — som han ogsaa selv siger det — bleven slesviger.

Feilberg var morgenmand. Gik straks i Haven eller til marks og spiste efter hjemkomsten et solidt morgenmåltid. Måltiderne tog tid, han var altid i

humør og oplagt til at fortælle. Efter morgenkaffen blev han siddende og sang en salme med sin smukke og kraftige stemme. Han forlangte ikke, at de andre skulde blive, og sang de ikke med, sang han alene.

Han var opdraget ved Universitetet i rationalistisk retning. Da han blev præst faldt han i stor sjælelig vânde, ti han var uden trosliv. Han var dybt nede i anfægtelser, men da han i Vester Vedsted traf en menighed, der levede på barnetroens grund, blev han hjulpet over det og var senere sikker i troen på kristendommens sandhed. I religiøs retning var han tilhænger af biskop Martensen. Indre Mission syntes han ikke om. Grundtvigianerne stod han nærmere. Ved sygesenge og ofte ellers henviste han til trosbekendelsen og dåbens forjættelse om syndernes forladelse. Som kendt slesvigsk præst blev han engang bedt til Grundtvigs hjem, men nåede det ikke. Senere udtalte han, at det måske var godt nok, man kan blive for ensidig, om man lader sig binde for stærkt. Det passede bedst til hans karakter at indtage en fri stilling i et frit samfund. I sine yngre dage var han en søgt prædikant. Hans prædikener var gode og klare og især kærlige. Livets sejr i Guds rige, kærlighed til Gud, frelsens nåde i Kristus var grundtonen. Han talte hver søndag ud fra evangeliet, men havde ellers kun en tækst; »Vær frimodig, dine synder ere dig forladte«. Her ud fra vidnede han »menigheden til trøst og opbyggelse, sig selv til fred og glæde«. I alle livets forhold var han praktisk også som prædikant, tog f. eks. de aller fleste billeder og lignelser fra bøndernes daglige liv. Hans prædikener var nærmest en fortælling.

I Ullerup var kirkegangen stor, og der var mange altergæster. De samme folk sad støt i kirken søndag efter søndag. Da han blev udvist, blev forholdet et andet, mange folk blev hjemme og satte ikke deres fod i kirken i en lang årrække. Ved husbesøg var han særlig fremragende, ti han var en samtalens mand, havde en overraskende ævne til at finde passende ord for tanker og følelser, og en særegen dygtighed til at sætte enhver ting på sin rette plads. Småting, der ofte spiller en stor rolle mellem landboere, skød han væk som hovedsagen uvedkommen. Anfægtelser som i de dage var almindelige, kunde han ofte klare overraskende hurtigt. Han gjorde kvinder opmærksomme på, at den mørke stemning og anfægtelse ofte stod i forbindelse med den vanskelige overgangsalder. Det forstod de, og det trøstede mange. Han var menneskekender og forstod at anvende sin indflydelse og at give et kristeligt vidnesbyrd i et frugtbart øjeblik.

Ved besøg i hjemmene kom han ikke som pastor, men som husven. Der var iøvrigt stil i hans optræden, og han skridtede fast frem med holdning. »Han gæe som et minnesk«, sagde de gamle i Ullerup. Samtalerne, han førte, var alsidige: Udenrigspolitik, polsk, dansk, slesvigholstensk sindelag, landvæsen, sociale forhold, bynyt — alt kan der komme noget godt ud af mellem ligesindede, åndfulde mennesker. Gik det for trevent, slog han i at synge, og hele koret var straks med.

Under krigene havde Feilberg altid en stab liggende i præstegården, sædvanlig Goeben, men også tit General Schmied. General Goeben holdt sin hånd over ham, og han blev i embedet som en slags

sognefange og samtidig husfange lige til august 1864.

General August v. Goeben, for hvem der er rejst buste, statuer, efter hvem gader og krigsskibe er opnævnt, førte i 64 en westfalsk brigade. Efter 1870 var han kommanderende general i Koblenz til sin død 1880. I 1864, da Goeben lå i kvarter dels i Snogbæk hos pastor Krog-Meyer, dels i Ullerup hos Feilberg, lod han sig stærkt påvirke af disse to mænd og blev danskvenlig.¹⁾ For Feilberg nærrede Goeben stor agtelse, og denne var gensidig. Begge var stort anlagte naturer, højsindede, virkelige karakterer, og derfor uden al smålighed.

Goeben var modstander af slesvigholstenerne og især af hertugens politik og advarer sin hustru mod at tro de tyske avisløgne om den danske krigsførelse. »Jeg har medlidenhed med den svage modstander«, skriver han,¹⁾ og efter tabet af Als: »Vi skal være højsindede, lade Danmark beholde, hvad der virkelig er dansk, og ikke som sejrherre fastholde alt, hvad skrighalsene derhjemme, som selv intet gøre, nu kræver under straf af landsforræderi. Derved lægger vi, efter min overbevisning, kun grunden til videre eller rettere til ny konflikter af omvendt art.« Han vilde have Slesvig delt fra Flensborg til Tønder.

Den tyske general og den afgjort danske præst talte åbent til hinanden om forholdene. Den 19. Juli sagde Goeben, at han »anså en deling efter Flensborg-Tønder linien for den fornuftigste løsning, hvorvel

¹⁾ Se: N. L. Feilberg. En præstegård i Sundeved under Krigen 1864.

¹⁾ G. Zernin: Das Leben des königlich preussischen Generals der Infanteri, August von Goeben. II. b.

kongen af Prøjsen nødig vilde give slip på sine kære soldaters grave, og den tyske presse skreg højt derimod.« Han mente heller ikke, at Fyn kunde tages som Als.

En gang senere i sit liv traf Feilberg sammen med general Goeben. I halvfjerdserne gjorde han sammen med godsejer Hellemann, Ågård, en rhinrejse. Ved ankomsten til Koblenz vilde Feilberg straks aflægge generalen en visit, men Hellemann kunde ikke formå sig til at hilse på en general, der havde ført våben mod hans fædreland. Feilberg vilde ikke sære sin rejsefælle, men sendte dog en billet med hilsen og meddelelse om, at han var i byen, til Goeben. Generalen stillede da omgående på hotellet med sin søn som adjutant til stor bestyrtelse for vært og betjening.

I den lange hårde krigstid passede Feilberg embedet, så godt det lod sig gøre, gik flittig omkring i hjemmene. Hans nærværelse var en stor opmuntring for alle, ansigterne lyste, når de så ham. Han kunde trøste og hjælpe og fik adskillige forbedringer indført gennem general Goeben. Mange forespørgsler om danske soldaters skæbne måtte han undersøge og besvare, således om løjtnanterne Buckhave, Jansen, brødrene Leth og aspirant Erik Skram. Student Troels Lund boede hos ham og besøgte hver dag sin sårede broder. Den 20. Juli kørte Feilbergs vogn Troels Lund og hans broders lig fra Sandbjerg til Ulkebøl, hvor han havde ønsket at hvile. De mange sårede, der lå i sognets store byer, besøgte han daglig, sad længe ved hver enkelt og skrev feltbreve for dem. Han regnede ikke med teorier og talemåder, men gjorde hvad der var kristeligt forsvarligt. Han

behandlede alle — danske, slesvigholstenske og tyske sårede soldater ens. Da han efter udvisningen blev skældt ud i en professors hus i København for hykleri, landsforræderi, og fordi han havde siddet tilbords med fjender og røvere, var det en dyb og uretfærdig krænkelser af denne modige, retskafne danske mand. Hans stærke personlighed havde netop gjort indtryk på de tyske officerer, og hans kloge, mandige tale givet dem agtelse og respekt for dansk væsen. Det er let for folk, der bygger i læ, at kritisere og dømme, men de, der hver dag er ude i storm, brand og krig må selv pejle sig frem i de aller vanskeligste forhold. Er der nogen, der har gjort det med ære, er det vor sidste præst i Ullerup.

»Doktrinære og teoretikere bygger luftkasteller som ere ubrugelige i det virkelige liv, men grunde tager de ikke imod. Man bliver fra dem«, skriver han. Han holdt sig til virkelighed og sandhed, pegede på de faktiske forhold og rakte sin hånd ud, hvor han kunde påvise en sandhed og yde en hjælp.

Krigen i 64 blev en svær tid for Feilberg at gennemgå. Selv sagde han — »jeg tager det nu roligt« — han kendte jo krigen fra 1848, men det blev en meget vanskelig tid både for ham og sognefolkene at stride igennem — næsten over ævne. Hans sognebørn så med angst hen til den dag, han muligt kunde blive udvist af landet, og da det skete, var der stor sorg og mange græd højlydt. Men de håbede at freden vilde blive således, at de kunde få ham igen, og en del konfirmander — derimellem flere af min familie — gik et år længere, ti de håbede bestemt, at han kom tilbage. Sognefolkene i Ullerup, Varnæs og Felsted sendte deputationer til de herrer Revertera og Zed-

lits om at beholde deres sognepræst. Sognefolkene fra Ullerup fik ikke foretræde, men efterlod andragende. De havde bedt general Goeben om en anbefaling, men han kunde ikke blande sig i civile sager.

Andragendet blev ikke bevilliget.

At blive udvist af landet fra et stort embede og en stor gård lige før høst og med kort varsel — sådan som det blev — betød for ham og andre embedsmænd et stort økonomisk tab, og Feilberg fik ikke engang lov til at holde en sidste gudstjeneste til afsked. Det var en brutal hånd, der brød ind. De underordnede prøjsiske embedsmænd og en del af de store med er velkendt i Nordslesvig, for det lave dannelsesstandpunkt, de har indtaget.

Den 29. Juni 1864, da Als var falden, skriver Feilberg: »Vil kongen, folket, armeen holde modet oppe, og ruste under så mange nederlag? Mit er borte — dog Gud råder. Efter store lidelser kan legemets sundhed vende tilbage med ny kraft, men tungt vil det falde Sundeved og Als, skulle de indlemmes i et Slesvig-Holsten og fortyskes. I 25 år har jeg arbejdet som slesviger, i Slesvig, for Slesvig. Hvor skal jeg hen?«

Hans afløser dr. phil. Lange kom til Ullerup, for Feilberg rejste. Han var slesvigholstener og havde hidtil været lærer sydpå i Tyskland. Der var intet fjendskab mellem dem. Feilberg underviste ham i alle embedets grene og sagde: »To ting må De lære, om Guds ord fra Deres læber skal finde indgang i Ullerup menigheds hjerter, først at afholde Dem fra kærlighed til Slesvig-Holsten, dernæst at få dansk sprog og folkelighed kær. Ellers vil Deres ord blive et lydende malm og en klingende bjælde.« Såle-

des manglede Feilberg da heller ikke mod og mands-hjerte til i nederlagets tid, at give sin mening til kende klart og tydeligt.

Det var da heller ikke nogen flygtning, der den 4. august 1864 forlod Ullerup. I sine breve beretter Feilberg selv derom: »Min kære ven og nabo Jens Andresen holdt for døren med sin smukke vogn, og afsted for vi ad Flensborg til kl. 4, ledsaget af min søns hvide puddel Uffe. Lystige rapstærskere på markerne ved landevejene råbte hurra for mig og for kongen af Danmark.«

En modig mand, en værdig repræsentant for det danske og sunde mod den tyske embedsstands småborgerlighed — det var præsten i Ullerup Nicolaj Lavrentius Feilberg.